

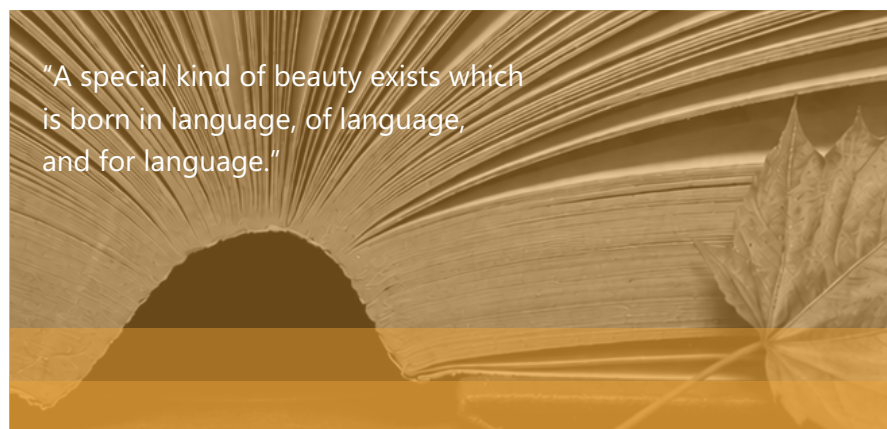

VOLUME 9, SEPTEMBER 2026

ISSN: 3060-4958

"A special kind of beauty exists which
is born in language, of language,
and for language."

**UZBEKISTAN STATE WORLD
LANGUAGES UNIVERSITY**

MORE INFO:

www.lingvospektr.uz

t.me/thelinguaspectrum

Amanov A.A.	Didactic principles of using authentic materials in developing future translators' intercultural communicative competence	302
Akbarova M.R.	Developing English communicative competence of music students through profession-oriented language teaching	309
Xoldorova Sh.Sh.	Post-digital methodology: a "Virtuo-real" approach to developing English language communicative competence in VR environments	320
Normatova N.T.	A comparative analysis of national and international experiences in developing the lexical competence of 11th grade students	326
Rakhmonov A.B.	Methodology for developing the Russian communicative competence of Uzbek-speaking students using generative artificial intelligence	333
Rakhmonov A.B.	Microlearning as a modern technology of teaching Russian as a foreign language	343
Kadyrova M.B.	Methodology for improving students' intellectual-communicative competence through artificial intelligence in inclusive education	350
TRANSLATION		362
Akifeva O.O.	The Golden Color Image in S.A. Yesenin's Poetry and the Problem of Its Rendering in Uzbek Translation	363
Sheraliyeva D.AI.	Linguistic challenges in translating information security terms from English into Uzbek	370
Abdullayeva Sh.N.	Functional Criteria for Preserving National Colour and Cultural Adaptation in Literary Translation	376
Bakhronova D.K., Ramazonova V.	AI-assisted translation of cultural-emotional meaning in Spanish, Uzbek, and English: issues of equivalence and human mediation	384
Allamova M.Q.	Direct and multi-level machine translation: Korean-Uzbek and Korean-English-Uzbek language pairs	393
Mirzohidova N.U.	The study of translations of William Shakespeare's works in Uzbekistan: historical stages and research directions	404
HISTORY		415
Zamonov Z.T.	Historical evolution of the self-government body: socio-political and spiritual aspects	416
Zamonova L.	The education of a perfect human being and moral education in Ahmad Donish's didactic views	427
CONTENTS		434

Functional Criteria for Preserving National Colour and Cultural Adaptation in Literary Translation

Abdullayeva Shoxida Norqulovna
abdullaevashoxida9@gmail.com

Associate Professor,
Doctor of Sciences (DSc) in Philology,
Department of English Translation Theory,
Uzbekistan State World Languages University

Annotation *The article addresses the problem of balancing the preservation of national colour in literary translation with cultural adaptation for the target audience. National colour is treated not as a collection of isolated realia but as a systemic cultural layer created through material objects, social institutions, kinship and address forms, rituals, traditional food and clothing, phraseology and speech etiquette. Drawing on the theoretical work of G. Salomov, Q. Musayev, P. Newmark, J.F. Aixelá, L. Venuti and C. Nord, the study combines descriptive, comparative and functional-pragmatic analysis. Uzbek culture-specific units such as mahalla, oqsoqol, kelin salom, hashar, sumalak, do'ppi, non and choyxona are used to evaluate transliteration, explication, descriptive translation, functional equivalents and partial adaptation. The article proposes a functional decision model based on cultural load, narrative relevance, recurrence, contextual inferability and stylistic function. The model is intended to preserve cultural identity without producing either excessive domestication or reader-alienating exoticization.*

Keywords *National colour, literary translation, cultural adaptation, culture-specific item, foreignization, domestication*

Badiiy tarjimada milliy koloritni saqlash va madaniy moslashtirishning funksional mezonlari

Abdullayeva Shoxida Norqulovna
abdullaevashoxida9@gmail.com

Dotsent, filologiya fanlari doktori (DSc),
Ingliz tili tarjima nazariyasi kafedrası,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya *Maqolada badiiy tarjimada milliy koloritni saqlash va matnni qabul qiluvchi madaniyatga moslashtirish o'rtasidagi muvozanat muammosi tahlil qilinadi. Milliy kolorit alohida realiyalar yig'indisi sifatida emas, balki predmetlar, ijtimoiy institutlar, qarindoshlik va murojaat shakllari, marosimlar, taomlar, kiyim-kechak, frazeologiya hamda nutqiy odob birliklari orqali shakllanadigan tizimli madaniy qatlam sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda G'. Salomov, Q. Musayev, P. Newmark, J.F. Aixelá, L. Venuti va C. Nordning nazariy qarashlari asosida tavsifiy, qiyosiy va funksional-pragmatik tahlil usullari qo'llanadi. Mahalla, oqsoqol, kelin salom, hashar, sumalak, do'ppi, non va choyxona kabi o'zbek madaniyatiga xos birliklar misolida transliteratsiya, izohlash, tavsifiy tarjima, funksional muqobil va qisman moslashtirish strategiyalari baholanadi. Natijada tarjima strategiyasini madaniy yuk, syujetdagi ahamiyat, takrorlanish darajasi, kontekst orqali anglash imkoniyati va uslubiy vazifa asosida tanlashni nazarda tutuvchi funksional mezonlar modeli taklif etiladi. Ushbu model begonalashtirish va mahalliyashtirishni o'zaro istisno qiluvchi tamoyillar sifatida emas, balki konkret matniy vazifaga qarab*

uyg'unlashtiriladigan strategiyalar majmui sifatida talqin qilish imkonini beradi. Bu yondashuv milliy o'ziga xoslikni saqlash bilan tarjima matnining o'qish qulayligini birgalikda ta'minlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar *Milliy kolorit, badiiy tarjima, madaniy moslashtirish, realiya, begonalashtirish, mahalliyashtirish*

Функциональные критерии сохранения национального колорита и культурной адаптации в художественном переводе

Абдуллаева Шохид Норкуловна

abdullaevashoxida9@gmail.com

*Доцент, доктор филологических наук (DSc),
кафедра теории перевода английского языка,
Узбекский государственный университет
мировых языков*

Аннотация *В статье рассматривается проблема баланса между сохранением национального колорита художественного текста и его культурной адаптацией для целевой аудитории. Национальный колорит трактуется не как сумма отдельных реалий, а как системный культурный слой, формируемый предметной лексикой, социальными институтами, формами родства и обращения, обрядами, традиционной пищей и одеждой, фразеологией и речевым этикетом. Исследование опирается на труды Г. Саломова, К. Мусаева, П. Ньюмарка, Х.Ф. Айкселы, Л. Венути и К. Норд и сочетает описательный, сопоставительный и функционально-прагматический анализ. На материале узбекских культурно маркированных единиц mahalla, oqsoqol, kelin salom, hashar, sumalak, do'ppi, non и choухона оцениваются транслитерация, экспликация, описательный перевод, функциональный эквивалент и частичная адаптация. Предлагается модель функционального выбора стратегии, учитывающая культурную нагрузку единицы, её сюжетную значимость, повторяемость, выводимость значения из контекста и стилистическую функцию. Такой подход позволяет избегать как чрезмерного одомашнивания, стирающего культурную специфику, так и перегруженной экзотизации перевода. Предлагаемая модель рассматривает форенизацию и доместикацию не как взаимоисключающие установки, а как набор средств, которые могут сочетаться в пределах одного текста в зависимости от функции конкретной культурно маркированной единицы и подготовленности адресата.*

Ключевые слова *Национальный колорит, художественный перевод, культурная адаптация, реалия, форенизация, доместикация*

Kirish

Badiiy tarjima til birliklarini bir koddan ikkinchi kodga almashtirish bilan cheklanmaydi.

Badiiy matn muayyan tarixiy tajriba, turmush tarzi, ijtimoiy munosabat, qadriyat va estetik tasavvurlar tizimini o'zida saqlaydi. Shu sababli

tarjimada semantik mazmunning to'g'ri berilishi hali asarning milliy o'ziga xosligi saqlanganini anglatmaydi. Matndagi voqeliklar, murojaat shakllari, urf-odatlar, marosimlar, maishiy predmetlar va nutqiy odob unsurlari neytrallashtirib yuborilsa, mazmuniy aniqlik saqlangandek ko'rinsa ham, asarning madaniy konfiguratsiyasi sezilarli darajada o'zgaradi.

O'zbek tarjimashunoslik an'anasida milliy xususiyatni qayta yaratish masalasi badiiy tarjimaning markaziy muammolaridan biri sifatida qaraladi. G'. Salomov tarjimada mazmun va shaklning yaxlitligi, milliy o'ziga xoslik hamda tarjimonning ijodiy mas'uliyatiga alohida e'tibor bergan (Salomov, 1978). Q. Musayev esa ekvivalentlikni faqat lug'aviy moslik bilan emas, balki matnning kommunikativ va uslubiy vazifalarini qayta yaratish bilan bog'laydi (Musayev, 2005). Zamonaviy tarjimashunoslikda mazkur masala culture-specific items, domestication/foreignization, functional adequacy va skopos kabi tushunchalar orqali kengroq izohlanadi (Aixelá, 1996; Venuti, 2018; Nord, 2018).

Milliy koloritni saqlash bilan madaniy moslashtirish o'rtasidagi munosabat ko'pincha ikki qarama-qarshi strategiya sifatida talqin qilinadi. Bir tomonda manba madaniyatiga xos birliklarni imkon qadar saqlash, ikkinchi tomonda esa matnni qabul qiluvchi o'quvchi uchun tabiiy va tushunarli qilish talabi turadi. Amaliy tarjimada esa ushbu ikki yo'nalish qat'iy oppozitsiya emas. Bitta matnning o'zida ayrim birliklarni transliteratsiya qilish, ayrimlarini izohlash, boshqalariga funksional muqobil topish yoki kontekst orqali tushuntirish zarur bo'lishi mumkin. Tarjimonning asosiy vazifasi strategiyani umumiy ideologik tamoyil asosida emas, muayyan birlikning matndagi vazifasi asosida tanlashdan iborat.

Mazkur maqolaning maqsadi badiiy tarjimada milliy koloritni tashkil qiluvchi birliklarni funksional nuqtayi nazardan tavsiflash va ularni madaniy moslashtirishda strategiya tanlash mezonlarini aniqlashdir. Tadqiqotda o'zbek madaniyatiga xos mahalla, oqsoqol, kelin salom, hashar, sumalak, do'ppi,

non, choyxona kabi birliklar analitik misol sifatida olinadi. Maqsad ularning yagona "to'g'ri tarjimasi"ni belgilash emas, balki turli kontekstlarda qaysi strategiya madaniy mazmun va o'quvchi uchun tushunarlilik o'rtasidagi muvozanatni yaxshiroq ta'minlashini ko'rsatishdir.

Milliy kolorit tushunchasi va uning tarjimadagi tarkibi

Milliy kolorit ko'pincha realiyalar bilan tenglashtiriladi, biroq bunday yondashuv tushunchaning qamrovini toraytiradi. Realiza – muayyan madaniyatga xos predmet, hodisa yoki institutni bildiruvchi birlik – milliy koloritning muhim tarkibiy qismi, xolos. Badiiy matnda kolorit shuningdek personajlarning bir-biriga qanday murojaat qilishi, qarindoshlik munosabatlarini qanday nomlashi, ovqatlanish, mehmondo'stlik, marosim va jamoaviy hayotni qanday verbal shakllarda ifodalashi orqali ham yuzaga keladi. Shu ma'noda milliy kolorit leksik qatlam bilan birga pragmatik va diskursiv qatlamlarni ham qamrab oladi.

Newmark (1988) madaniy birliklarni ekologiya, moddiy madaniyat, ijtimoiy madaniyat, tashkilot va urf-odatlar, imo-ishora va odatlar kabi guruhlariga ajratadi. Aixelá (1996) esa culture-specific itemning "madaniy xosligi" qat'iy ichki belgi emasligini, u manba va qabul qiluvchi madaniyatlar o'rtasidagi munosabatda yuzaga kelishini ta'kidlaydi. Masalan, choy so'zi ko'plab tillarda oddiy ichimlik nomi sifatida tushunarli bo'lishi mumkin, ammo choyxona o'zbek va Markaziy Osiyo ijtimoiy-madaniy makonida faqat "tea house"dan kengroq funksiyani anglashi mumkin. Demak, tarjima qiyinligi birlikning lug'aviy ma'nosidagina emas, uning madaniy skriptida ham namoyon bo'ladi.

Milliy koloritni tashkil qiluvchi birliklarni shartli ravishda bir necha qatlamga ajratish mumkin. Birinchi qatlam moddiy madaniyat unsurlaridir: do'ppi, tandir, sumalak, non kabi predmet va taom nomlari. Ikkinchi qatlam ijtimoiy institut va rollarni ifodalaydi: mahalla, oqsoqol, rais, qo'ni-qo'shnichilik tizimiga oid birliklar. Uchinchi qatlam marosim va

odatlardir: kelin salom, hashar, to'y bilan bog'liq nomlar. To'rtinchi qatlam nutqiy-pragmatik vositalardan iborat: hurmat shakllari, qarindoshlik orqali murojaat, duolar, qarg'ishlar, etik formulalar. Aynan shu qatlamlar birgalikda badiiy matnning madaniy fonini yaratadi.

Shu sababli milliy koloritni saqlashni faqat "xorijiy so'zni qoldirish" bilan tenglashtirish mumkin emas. Ayrim hollarda realiya transliteratsiya qilinadi, biroq uning matndagi ijtimoiy vazifasi yo'qoladi; boshqa hollarda esa so'zning shakli almashtiriladi, lekin funksional munosabat muvaffaqiyatli qayta yaratiladi. Tarjima sifati madaniy belgi qaysi sathda joylashganini va o'quvchi nimani bilishi kerakligini aniqlashdan boshlanadi.

Nazariy yondashuv: begonalashtirish, mahallilashtirish va funksional adekvatlik

Venuti tomonidan rivojlantirilgan foreignization va domestication qarama-qarshiligi badiiy tarjimada madaniy tafovutni qay darajada "ko'rinadigan" qoldirish masalasini tushuntirish uchun muhimdir (Venuti, 2018). Begonalashtirish manba madaniyatining o'ziga xosligini saqlab, o'quvchini notanish element bilan uchrashtiradi. Mahallilashtirish esa qabul qiluvchi til va madaniyatning tanish vositalari hisobiga o'qish jarayonini yengillashtiradi. Har ikkala strategiyaning afzalligi va xavfi mavjud: haddan tashqari mahallilashtirish milliy koloritni tekislaydi, haddan tashqari begonalashtirish esa matnni izohlar va tushunarsiz birliklar bilan og'irlashtiradi.

Funksional yondashuv bu qarama-qarshilikni nisbiylashtiradi. Nord (2018) tarjima qarorini matnning maqsadi, adresat va kommunikativ vazifa bilan bog'laydi. Badiiy tarjimada manba madaniyatini ko'rsatishning o'zi ko'pincha muhim funksiyadir, chunki o'quvchi boshqa madaniy makon bilan aynan badiiy matn orqali uchrashadi. Biroq o'quvchining har bir realiya uchun tashqi ma'lumot qidirishga majbur bo'lishi estetik qabulni buzishi mumkin. Shuning uchun funksional adekvatlik "hamma narsani saqlash"

yoki "hamma narsani moslashtirish" emas, balki kerakli darajada madaniy masofani saqlashdir.

Abdullayeva (2026) maxsus diskurs tarjimasida pragmatik va funksional ekvivalentlikni terminning faqat lug'aviy mazmuni bilan cheklamaslik zarurligini ko'rsatadi. Ushbu tamoyil badiiy realiyalarga ham tatbiq etilishi mumkin: birlikning referensial ma'nosi bilan birga uning personajlar dunyosidagi mavqeyi, baholovchi potentsiali, ijtimoiy aloqalarni ko'rsatish xususiyati va matn ritmidagi o'rni hisobga olinishi lozim. Milliy koloritni saqlash, demak, "nom"ni emas, uning funksional yukini qayta yaratish vazifasidir.

Tadqiqot metodologiyasi va baholash mezonlari

Tadqiqot tavsifiy, qiyosiy va funksional-pragmatik tahlilga asoslanadi. O'zbek madaniyatiga oid sakkizta birlik – mahalla, oqsoqol, kelin salom, hashar, sumalak, do'ppi, non va choyxona – turli strategiyalarning imkoniyatini ko'rsatish uchun analitik material sifatida tanlandi. Ushbu birliklar maishiy predmet, ijtimoiy institut, marosim, jamoaviy faoliyat va ijtimoiy makon kabi turli madaniy qatlamlarni ifodalaydi.

Har bir birlikni tarjima qilishda besh mezon taklif etiladi. Birinchi mezon – madaniy yuk: birlik manba madaniyatining o'ziga xos modelini qay darajada ifodalaydi? Ikkinchi mezon – syujet yoki obraz uchun ahamiyat: birlik voqea rivoji yoki personaj xarakterini tushunish uchun zarurmi? Uchinchi mezon – takrorlanish: so'z matnda bir marta uchraydimi yoki keyingi boblarda qayta-qayta ishlatiladimi? To'rtinchi mezon – kontekst orqali anglash imkoniyati: o'quvchi ma'noni matnning o'zidan chiqarib olishi mumkinmi? Beshinchi mezon – uslubiy-pragmatik vazifa: birlik ekzotik fon yaratadimi, ijtimoiy munosabatni belgilaydimi yoki faqat predmetni nomlaydimi?

Mazkur mezonlar strategiyaning oldindan belgilangan bitta usulga bog'lamaydi. Masalan, yuqori madaniy yuk va yuqori syujet ahamiyatiga ega birlikni saqlash hamda qisqa

izohlash maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Aksincha, madaniy yuki past va faqat referensial vazifani bajaradigan birlik uchun funksional muqobil tabiiyroq natija beradi. Shu tariqa tarjima qarori binar emas, parametrik xususiyat kasb etadi.

Milliy realialarni saqlash: transliteratsiya va izohlash

Mahalla o'zbek ijtimoiy hayotidagi eng xarakterli birliklardan biridir. Uni oddiy neighborhood shaklida berish hududiy ma'noni yetkazadi, biroq mahallaning jamoaviy boshqaruv, qo'shnihilik, marosim va ijtimoiy nazorat bilan bog'liq funksiyalarini to'liq ifodalamaydi. Badiiy matnda ushbu institut voqealar rivoji uchun muhim bo'lsa, mahalla shaklini saqlab, birinchi uchrashuvda "mahalla, a neighborhood community" kabi qisqa izoh berish funksional jihatdan samaraliroq. Keyingi takrorlarda esa izohni olib tashlash mumkin. Bunday yechim begonalashtirish va o'quvchi uchun kirish imkoniyatini birlashtiradi.

Oqsoqol ham shunga o'xshash muammoni keltirib chiqaradi. Literal "white-beard" semantik jihatdan noto'g'ri taassurot berishi mumkin, chunki zamonaviy matnda oqsoqol faqat yosh belgisi emas, balki hurmat, tajriba yoki mahalliy jamoada nufuzni ifodalovchi ijtimoiy rol bo'lishi mumkin. "Community elder" referensial vazifani yaxshi beradi, ammo milliy nomni yo'qotadi. Agar personajning madaniy maqomi muhim bo'lsa, "oqsoqol, a respected community elder" kabi ikki komponentli yechim birinchi marta qo'llanib, keyinchalik oqsoqolning o'zi qoldirilishi mumkin.

Kelin salom marosim nomi bo'lib, uning ma'nosi oddiy "bride's greeting" bilan tugamaydi. Bu birlik marosimiy harakat, qarindoshlik ierarxiyasi, hurmat va yangi kelinning oilaga kirib kelishi bilan bog'liq madaniy skriptni faollashtiradi. Shu sababli "kelin salom ceremony" yoki "kelin salom, the bride's ceremonial greeting to the family" kabi izohli saqlash strategiyasi ko'pincha to'liq mahalliyashtirishdan afzal. Ayniqsa marosim badiiy sahnaning markazida bo'lsa, uning o'z

nomini saqlash milliy koloritning muhim qismidir.

Tavsifiy tarjima va funksional muqobil

Har bir realiyani transliteratsiya qilish zarur emas. Tarjima matnining o'qish ritmi va janri ham hisobga olinishi kerak. Masalan, hashar so'zi bir martalik epizodda faqat jamoaviy mehnat faktini bildirish uchun ishlatilsa, "community work gathering" yoki "collective neighborhood work" tavsifiy tarjimasi yetarli bo'lishi mumkin. Agar hashar asarda jamoaviy birdamlikning takrorlanuvchi belgisi sifatida xizmat qilsa, terminning o'zini saqlash va dastlab izohlash ma'qul.

Sumalakni oddiy porridge yoki sweet dish bilan almashtirish uning Navro'z, bahor, jamoaviy tayyorlash va marosimiy xotira bilan bog'liq komponentlarini yo'qotadi. Shu sababli "sumalak, a traditional wheat-sprout dish prepared for Navruz" kabi izohli shakl madaniy mazmunni yaxshiroq saqlaydi. Biroq oshxonaga oid ikkinchi darajali epizodda barcha komponentlarni har safar takrorlash kerak emas. Birinchi izohdan so'ng sumalak shaklining o'zi matn ichida ishlashi mumkin.

Do'ppi uchun ham strategiya kontekstga bog'liq. "Skullcap" predmet turini bildiradi, lekin milliy naqsh, hududiy uslub va identifikatsion ma'noni neytrallashtiradi. "Embroidered Uzbek cap" tavsifi o'quvchiga aniqroq vizual signal beradi; "do'ppi (traditional embroidered cap)" esa milliy nomni saqlaydi. Agar do'ppi personajning kiyim detali sifatida bir marta tilga olinsa, tavsifiy ekvivalent yetarli bo'lishi mumkin; agar u milliy identifikatsiya yoki ramziy detal vazifasini bajarsa, nomni saqlash afzal.

Non birlikida vaziyat boshqacha. Inglizcha bread ko'pincha referensial ma'noni yetkazadi, ammo o'zbek noni badiiy sahnada mehmondo'stlik, dasturxon, hurmat yoki kundalik marosimiy odatning belgisi bo'lsa, "traditional flatbread" yoki birinchi uchrashuvda "non, Uzbek flatbread" shakli zarur bo'lishi mumkin. Demak, aynan bir birlik uchun strategiya matndagi funksiyaga qarab o'zgaradi.

Madaniy birlik	Asosiy tarjima variantlari	Strategiyani tanlash sharti
mahalla	mahalla; neighborhood community	institut syujet uchun muhim bo'lsa saqlash + birinchi izoh
oqsoqol	oqsoqol; community elder	ijtimoiy maqom muhim bo'lsa milliy nomni saqlash
kelin salom	kelin salom ceremony; bride's ceremonial greeting	marosim markaziy bo'lsa saqlash + qisqa izoh
hashar	hashar; collective neighborhood work	takrorlansa saqlash, bir martalik bo'lsa tavsifiy tarjima
sumalak	sumalak; traditional wheat-sprout dish	Navro'z va marosimiy konnotatsiya muhim bo'lsa izohli saqlash
do'ppi	do'ppi; embroidered Uzbek cap	ramziy detal bo'lsa saqlash, periferiya bo'lsa tavsif
non	non; bread; Uzbek flatbread	dasturxon/mehmondo'stlik ma'nosi kuchli bo'lsa aniqlashtirish
choyxona	choyxona; teahouse	ijtimoiy makon funksiyasi kontekstdan kelib chiqib beriladi

1-jadval. O'zbek madaniy birliklarini tarjima qilishda funksional strategiya tanlovi

Jadvaldagi yechimlar tayyor lug'aviy ekvivalentlar emas, balki qaror qabul qilish modellari sifatida qaralishi lozim. Ularning qaysi biri tanlanishi matn janri, adresat, birlikning takrorlanishi va badiiy vazifasiga bog'liq. Badiiy tarjimada strategiya doim kontekst bilan tekshirilishi kerak.

Murojaat va ijtimoiy munosabatlarda milliy kolorit

Milliy koloritning eng murakkab qatlamlaridan biri murojaat va qarindoshlik birliklaridir. O'zbek nutqida aka, opa, amaki, xola, tog'a kabi birliklar biologik qarindoshlikdan tashqari hurmat, yaqinlik va yosh ierarxiasini ifodalashi mumkin. Ingliz tilidagi brother, sister, uncle, aunt esa ko'pincha biologik munosabatni kuchliroq bildiradi. Shuning uchun ularni avtomatik lug'aviy muqobillik asosida tarjima qilish personajlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatni noto'g'ri ko'rsatishi mumkin.

Bunday hollarda tarjimon referensial va pragmatik vazifani ajratishi lozim. Agar aka murojaati qarindosh bo'lmagan katta yoshli erkakka hurmat shakli sifatida qo'llansa, ism bilan birga saqlash, kontekstual kompensatsiya yoki boshqa hurmat ko'rsatkichlaridan

foydalanish mumkin. To'liq ekvivalent bo'lmasa, matnning boshqa nuqtasida status farqini ko'rsatish ba'zan bir so'zning lug'aviy tarjimasidan samaraliroq bo'ladi. Milliy kolorit, demak, mikroekvivalentlar yig'indisi emas, balki matn bo'ylab taqsimlangan pragmatik tizimdir.

Shunga o'xshash holat duolar va etik formulalarda ham kuzatiladi. O'zbekcha "baraka toping", "omin", "xush kelibsiz" yoki mehmondo'stlikka oid formulalar ma'lum vaziyatlarda ijtimoiy yaqinlik va hurmatni belgilaydi. Ularni haddan tashqari so'zma-so'z tarjima qilish g'alati effekt berishi, to'liq neytrallashtirish esa personajlar nutqining milliy xususiyatini kamaytirishi mumkin. Tarjimon formulani funksional jihatdan qayta yaratishi, zarur joyda esa milliy signalni boshqa birlik yordamida kompensatsiya qilishi kerak.

Madaniy moslashtirishning chegaralari

Madaniy moslashtirishning asosiy xavfi – manba madaniyatidagi ijtimoiy voqelikni qabul qiluvchi madaniyatning tayyor kategoriyalariga to'liq almashtirishdir. Masalan, mahallani "municipality" yoki "local council" deb berish ayrim ma'muriy vazifalarni eslatishi mumkin, ammo institutning norasmiy jamoaviy va

madaniy xususiyatlarini noto'g'ri qayta quradi. Oqsoqolni "mayor" yoki "chief"ga aylantirish esa butunlay boshqa hokimiyat modelini yaratishi mumkin. Bunday substitutsiya o'quvchini yengillashtiradi, biroq asar dunyosini o'zgartirib yuboradi.

Ikkinchi xavf – ortiqcha izohlash. Har bir realiyaga uzun qavsli tushuntirish qo'shish matn ritmini buzadi va badiiy asarni ensiklopedik sharhga aylantiradi. Shuning uchun izohlash iqtisodiy bo'lishi lozim. Birinchi uchrashuvda qisqa klassifikator yoki tavsif berib, keyingi takrorlarda faqat realiyaning o'zini qoldirish samarali usullardan biridir. Kontekstning o'zi ma'noni ochib bera olsa, alohida izoh talab qilinmaydi.

Uchinchi xavf – ekzotizatsiya. Begonalashtirish maqsadida juda ko'p o'zbekcha birliklarni izohsiz saqlash o'quvchini madaniyatga yaqinlashtirish o'rniga matndan uzoqlashtirishi mumkin. Milliy kolorit "notanish so'zlar soni" bilan o'lchanmaydi. U asar voqeligi, personajlar munosabati, predmetlar tizimi va nutqiy xatti-harakatlarning o'zaro uyg'unligi orqali yuzaga keladi. Shu sababli ayrim elementlarni funksional tarjima qilish umumiy madaniy autentiklikka zarar yetkazmaydi.

Funksional tanlov modeli

Tahlil asosida strategiya tanlash uchun to'rt zonali model taklif etish mumkin. Birinchi zona – yuqori madaniy yuk va yuqori syujet ahamiyati. Bunday birliklar, odatda, saqlanishi va zarur bo'lsa qisqa izoh bilan berilishi kerak: mahalla yoki kelin salom shular jumlasidan. Ikkinchi zona – yuqori madaniy yuk, ammo takroriy va kontekst orqali anglash mumkin bo'lgan birliklar. Ular birinchi marta izohlanib, keyinchalik izohsiz saqlanishi mumkin.

Uchinchi zona – madaniy yuki o'rta yoki past, biroq referensial vazifasi muhim birliklar. Bunda tavsifiy yoki funksional muqobil ko'pincha samarali: masalan, do'ppi ikkinchi darajali kiyim detali bo'lsa, embroidered cap shakli yetarli bo'lishi mumkin. To'rtinchi zona – madaniy yuki past va syujet uchun periferiya

hisoblangan birliklar. Bu holatda tabiiy qabul qiluvchi til vositasini tanlash tarjima oqimiga yordam beradi.

Modelning afzalligi shundaki, u foreignization va domesticationni mutlaq strategiya sifatida emas, har bir birlik uchun tanlanadigan vositalar spektri sifatida ko'radi. Tarjimon madaniy yuk, funksional ahamiyat, takrorlanish va o'quvchi uchun anglash imkoniyatini birgalikda baholaydi. Natijada milliy koloritni saqlash bilan kommunikativ qulaylik o'rtasida boshqariladigan muvozanat yuzaga keladi.

Xulosa

Badiiy tarjimada milliy koloritni saqlash alohida realiyalarni mexanik ravishda manba shaklida qoldirishdan iborat emas. Milliy kolorit predmet nomlari, ijtimoiy institutlar, marosimlar, qarindoshlik va murojaat shakllari, nutqiy odob hamda madaniy skriptlar o'zaro munosabatidan hosil bo'ladi. Shu sababli tarjimonning vazifasi birlikning nafaqat referensial ma'nosini, balki badiiy va pragmatik funksiyasini ham aniqlashdir.

Tahlil transliteratsiya, qisqa izohlash, tavsifiy tarjima, funksional muqobil va qisman moslashtirish strategiyalarining bir-birini istisno qilmasligini ko'rsatdi. Mahalla, oqsoqol va kelin salom kabi yuqori madaniy yukli birliklarni saqlash ko'pincha maqsadga muvofiq bo'lsa, hashar, do'ppi yoki non kabi birliklarda kontekst va syujet vazifasiga qarab tavsifiy yoki funksional yechim samarali bo'lishi mumkin.

Taklif etilgan funksional mezonlar modeli besh omilga asoslanadi: madaniy yuk, syujetdagi ahamiyat, takrorlanish, kontekst orqali anglash imkoniyati va uslubiy-pragmatik vazifa. Ushbu mezonlar strategiyani "begonalashtirish yoki mahalliyashtirish" degan umumiy tanlovdan aniq matniy qarorga aylantiradi. Aynan shunday parametrik yondashuv badiiy tarjimada milliy o'ziga xoslikni saqlash bilan o'quvchi uchun tabiiy qabulni uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Kelgusida modelni parallel badiiy matnlar asosida empirik tekshirish, ayniqsa bir xil o'zbek

realiyalarining turli inglizcha tarjimalarda qanday berilganini qiyoslash maqsadga muvofiq. Bunday tadqiqot strategiya

tanlashning janr, davr, tarjimon uslubi va auditoriya bilan bog'liq qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

References:

1. Abdullayeva, S. (2026). Functional and pragmatic features of translating financial and economic terms in English and Uzbek economic discourse. *Philology Matters*, 56(1), 144–166. <https://doi.org/10.36078/987655559>
2. Aixelá, J. F. (1996). *Culture-specific items in translation*. In R. Álvarez & M. C.-Á. Vidal (Eds.), *Translation, power, subversion* (pp. 52–78). Multilingual Matters.
3. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
4. Kuleli, M. (2020). Culture specific items in literary texts and their translation based on 'foreignization' and 'domestication' strategies. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö7, 617–653. <https://doi.org/10.29000/rumelide.811038>
5. Musayev, Q. (2005). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Fan.
6. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
7. Nord, C. (2018). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained* (2nd ed.). Routledge.
8. Salomov, G'. (1978). *Tarjima nazariyasiga kirish*. O'qituvchi.
9. Venuti, L. (2018). *The translator's invisibility: A history of translation* (3rd ed.). Routledge.